

ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ПЕРЕКЛАДУ
ЯК ОБ'ЄКТА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена особливостям аналізу перекладу як об'єкта навчальної діяльності. У статті розглядаються ті моменти, які, як правило, викликають ускладнення під час навчання перекладацької діяльності студентів нефілологічних спеціальностей: переклад окремих слів, конструкцій, фразеологізмів, дієприкметникових зворотів тощо. Також у даній статті представлено ряд вправ, які мають допомогти під час відпрацювання у студентів навичок перекладу.

Ключові слова: переклад, початкові завдання, мовні труднощі.

Статья посвящена особенностям анализа перевода как объекта учебной деятельности. В статье рассматриваются те моменты, которые, как правило, вызывают сложности во время обучения переводческой деятельности студентов нефилологических специальностей: перевод отдельных слов, конструкций, фразеологизмов, причастных оборотов и т.д. Также в данной статье представлен ряд упражнений, которые должны помочь во время отработки у студентов навыков перевода.

Ключевые слова: перевод, начальные задания, языковые трудности.

The article is sanctified to the features of analysis of translation as an object of educational activity. In the article those moments, that, as a rule, cause complication during studies to of translating activity of students of unphilological specialties, are examined: translation of separate words, constructions, phraseological units, participial phrases and others like that. Also the row of exercises that must help during working off for the students of skills of translation is presented in this article.

Key words: translation, initial tasks, language difficulties.

Переклад виступає одним зі способів поєднання різних культур, національностей, світоглядів. Художній переклад є надзвичайно складною діяльністю, для здійснення якої необхідно виконання багатьох важливих умов: придатність тексту до перекладу, зв'язок перекладу з оригіналом, ступінь залежності перекладу від оригіналу, спорідненість мов, яка проявляється у здатності твору до перекладу, збереження первинної форми тексту тощо. Одночасно перед технічним перекладом стоїть ряд інших завдань, які також є не менш складними: зберегти термінологічну відповідність, відтворити загальну сумісність назви, передати структурну своєрідність тексту тощо [1].

Саме тому так важливо навчити гасмницям перекладу студентів нефілологічних спеціальностей – майбутніх фінансистів, економістів, бухгалтерів, юристів, інженерів тощо, аби в процесі своєї фахової діяльності вони не відчували ускладнень під час перекладу (або складання, оскільки для центральних та східних областей України для мовців все це залишається притаманною первинність російської мови [2,с.187]) різних типів документів, наукових та науково-навчальних текстів тощо [3,с.30].

Найперше, на що має звернути увагу викладач під час навчання студентів перекладу, – не всі слова російської мови мають точні відповідники в українській (наприклад, разум, ум (рос.) – розум (укр.); вирий (укр.) – теплые края (рос.)).

Іншим складним моментом, пов'язаним з особливістю лексичного складу мови, є «переклад» фразеологізмів. Як відомо, фразеологізми (незалежно від їх типу) ніколи не перекладаються дослівно – до фразеологізмів добирають відповідники: наприклад, пускать пыль в глаза (рос.) – замилювати очі (укр.); бабка надвое сказала (рос.) – казала Настя як удасться (укр.); бросаться в глаза (рос.) – впадати в очі (укр.); иметь в виду (рос.) – мати на увазі (укр.). Прийменниково-іменникові конструкції також часто мають розбіжності при перекладі: работа по математике (рос.) – робота з математики (укр.); в соответствии с (рос.) – відповідно до (укр.); рассказать о путешествии (рос.) – розповісти про подорож (укр.). Тому пошук адекватної форми їх відтворення має стати предметом особливої уваги викладача.

Для виконання такого навчального завдання можна використовувати вправи наступного типу.

Наприклад, завдання, де треба записати подані словосполучення українською мовою, врахувавши при цьому, що одні й ті самі слова російської мови можуть мати (та й у поданих випадках мають) в українській мові абсолютно інші відповідники: предприятие любое, каждое, всякое, некоторое, какое-то; потребности конкретные, определенные, следующие, известные, отдельные; номенклатура небольшая, ограниченная; условия работы работников, рабочих, трудящихся; рассматривать вопрос, задать вопрос, проанализировать вопрос; работать по плану, по схеме, по согласию сторон, по указанию, по договору, по контракту.

Або вправи такого типу, де в поданих словосполученнях у російській та українській мові будуть різнитися відмінки у залежних словах: уступить место, аналогичный предыдущему, извините меня, предотвратить падение, испытать поражение, поблагодарить родителей, изменить Родине, поступить в институт, вступить в партию, предоставить справку в деканат, включить в список, включить в повестку дня, смеяться над коллегой, ухаживать за больным, свидетельствует о высоком уровне, приложить усилия, заслуживать внимания, понести убытки, нуждаться в помощи.

Або такі завдання, де при перекладі словосполучень українською мовою варто звертати увагу на особливості перекладу прийменникових конструкцій: по собственной инициативе, по цене, по происхождению, по образованию, по специальности, по убеждениям, справка по телефону, работа по совместительству, по подозрению, комитет по борьбе с преступностью, комиссия по изучению причин аварии, мастерская по ремонту обуви, работы по обеспечению нормального функционирования, инструкция по составлению сметы, ответчик по делу, совпадать по времени, по праздникам не работает, прийти по делу, перейти по наследству, по требованию получателя, по октябрь 2001 года.

При використанні подібних завдань варто дотримуватися градаційного принципу: переходити від простіших завдань до складніших, час від часу давати можливість студентам повторити засвоєні конструкції, уточнювати приховані можливості слів тощо.

Проте у процесі виконання завдань подібного типу варто звертати увагу студентів не тільки на професійні, але й на літературні фразеологізми. Це надасть можливість покращити навички використання мови, підвищити загальний рівень мовної компетенції,

розвинути мовне чуття, що загалом має розширити не тільки культурний, але й мовний світогляд студента.

Наприклад, завдання такого типу, де пропонується відшукати відповідники між фразеологізмами у двох мовах. Рекомендується починати роботу саме з таких вправ, оскільки не всі фразеологізми можуть бути відомі студентам, а за наявності вибору є шанс за допомогою логічного мислення віднайти відповідники. Крім того, необхідно розбирати значення кожного фразеологізму, оскільки студент може не знати їх значення або його знання не відповідають лексичній нормі:

Яблоко от яблони далеко не падает
Бодливой корове Бог рог не дает
Вместе хорошо и недруга бить
Вольному воля, спасенному рай

Всяк по-своему с ума сходит
Вьнь да положь
Голодному Федоту и щи в охоту

Два сапога пара
Нашему забору двоюродный племянник
Ерунда на постном масле
Есть квас, да не про вас
Захотеть птичьего молока
Из пушки по воробьям стрелять
Кошке игрушки, а мышке слёзы
Кто в лес, кто по дрова

Кому весілля, а курці смерть
Скаженому поле, а ходячому путь
Химині кури
І комар кобилу загрize, як вовк
поможе
Хто в луг, хто в плуг
Телись, ялова, давай молока
Не дав Бог жабі хвоста, а то б усю
траву потолочила
У всякого Мусія своя затія
Йти на комара з дрючком
Кумового наймита дитина
Яка пшениця, така й паляниця
Голодному й опеньки м'ясо
Не для kota ковбаса
Зустрівся Яким з таким
Захотіти мерзлого в Петрівку

Іншим кроком у виконанні завдань такого типу є пропозиція самостійно дібрати українські відповідники до російських фразеологізмів, з'ясувати їх значення. Такі завдання варто виконувати на занятті під керівництвом викладача (а не як контрольні або самостійні завдання) або як домашні вправи з умовою обов'язкової детальної перевірки виконаного

Наприклад, цыплят по осени считают; между молотом и наковальней; втирать очки; из огня да в полымя; убить время; принять во внимание; очертя голову; через пень колоду; не ровен час; в два счета; за тридевять земель; пятое колесо в телеге; гол как сокол; кормить завтраками; скатертью дорога; на бедного Макара все шишки валятся; кричать на всю Ивановскую; наврать с три короба; насильно мил не будешь; из огня да в полымя; берeditь рану, плевать в потолок; кромешная тьма; дать стрекача; коломенская верста, попасть впросак; быть начеку.

Після виконання завдань, пов'язаних із перекладом лексичних конструкцій або добирання до них відповідників, варто запропонувати студентам скласти речення з українськими відповідниками (на вибір викладача або студента) – по-перше, це допоможе краще запам'ятати конструкції та фразеологізми; по-друге, викладача матиме можливість перевірити, наскільки точно студент зрозумів значення конструкцій та фразеологізмів.

Ще одним ускладненням, яке зустрічається на шляху студентів під час перекладу, є абрєвіатури.

Абрєвіатури спочатку розшифровуються російською мовою, потім перекладаються всі повнозначні слова, а після цього в перекладеному українському варіанті відбувається абрєвіація. Наприклад, ОАО – открытое акционерное общество – відкрите акціонерне товариство – ВАТ; ООО – общество с ограниченной ответственностью – товариство з обмеженою відповідальністю – ТОВ.

Починати варто з перекладу повних назв, оскільки з розшифровкою абрєвіатур у студентів можуть виникнути ускладнення; одночасно варто пропонувати завдання з утворення абрєвіатур з отриманих повних назв. Наприклад, Министерство путей сообщения, Международное общество хирургов, высшее учебное заведение, художественный руководитель, хозяйственный договор, жилищно-эксплуатационная контора, жилищно-коммунальное управление, запись актов гражданского состояния, заведующий гаражом, Институт международных отношений, Киевский институт инженеров гражданской авиации.

Пізніше, коли студенти стануть вправними у перекладі, їм можна давати вправи із перекладу абрєвіатур та інших скорочень. Наприклад: Минмонтажспецстрой, райисполком, госпромышленность, Госснаб, прораб, страхвзнос, госстандарт, стройбат, МИД, Стройбанк, главбух, госавтоинспекция, главпочтамт, госторговля, ГАИ, госбанк, госбюджет, госзаказ, госконтроль, госкредит, ООО, ЧП, ЗАО, ОАО.

У російській та українській мовах виникає розбіжність при відмінюванні числівників і поєднанні їх з іменниками, наприклад: пятидесяти (рос.) – п'ятдесяти (укр.); сто раз (рос.) – сто разів (укр.). Тому цій проблемі також варто приділити особливу увагу. Для студентів економічних спеціальностей бажано давати вправи із числами, прив'язаними до певних об'єктів господарської діяльності, натомість для студентів інших напрямків цікавішими будуть завдання із перекладу, наприклад, фраз із часовими координатами: Сейчас 6 часов. Встреча назначена на 12 часов. По киевскому времени – 16 часов. 11 часов 25 минут. 13 часов 45 минут. 6 часов 15 минут. 18 часов 30 минут. В девять часов утра, в десять часов вечера, половина десятого, пять минут восьмого, двадцать три минуты одиннадцатого, без десяти семь, не позже семи часов, быть к трем часам, в час дня, не раньше трех часов, без тринадцати минут девять, половина двенадцатого, семь часов вечера.

Надзвичайно важливою є також відмінність у родовій приналежності слів, що однаково звучать в обох мовах, наприклад: собака (рос., ж.р.) – собака (укр., ч.р.); степ (рос., ж.р.) – степ (укр., ч.р.). Іноді вказівкою на розбіжність роду є зовнішня структура слів, наприклад: кризис, недуг, президиум, тезис, тополь, филиал, посуда, продажа, ярмарка (рос.).

Дуже важливо одразу звернути увагу студентів на такі слова, аби уникнути можливих непорозумінь; варто запропонувати студентам подати такі слова не окремо, а у поєднанні з прикметниками, аби наочно показати всі категоріальні аспекти зміни роду. Наприклад: путь, боль, дрель, дробь, живопись, запись, корь, летопись, машинопись, надпись, опись, перепись, пыль, подпись, польнь, поступь, пропись, россыпь, рукопись, Сибирь, сыпь, степ, степень, степен (рос.).

Активні дієприкметники російської мови на -вший українською перекладаються тільки описовим способом; при перекладі російських дієприкметників із суфіксами -ущ-/-ющ-, -ащ-/-ящ- теж рекомендовано використовувати паралельні конструкції. Виклада-

чу важливо тут не тільки розповісти правила, але й максимально представити правильні варіанти, оскільки тільки таким способом можна навчити студентів користуватися правильними формами. Наприклад, окружающая среда – навколишнє середовище, довкілля; знающий ученик – обізнаний, тямущий, досвідчений учень, тямко; руководящий отделом – керівний відділу; руководящий сборами – голова зборів; господствующая мысль – панівна думка; желающий – охочий, сповнений бажання, розохочений, ласий, спраглий, прагнущий; враждующий – розварений, розбратований, протиборчий, ворог, ворожий, неприязний, супротивний; всеобъемлющий – всеосяжний, універсальний, всебічний, поголовний, панорамний, всеохопний, всеобіймущий, глибинний.

Також варто запропонувати студентам скласти речення зі словами та конструкціями, аби студенти закріпили почуті конструкції у своїй пам'яті, отримали навички їх вчасного та правильного використання.

Увагу студентів треба також зосередити на тому, що при звертаннях в українській мові використовують форму кличного відмінка, який відсутній у російській мові.

Для початку студентам варто запропонувати такі завдання, які б поєднували можливість потренуватися утворювати кличний відмінок у словах, які є різними за способами визначення осіб, до яких звертаються, наприклад, поетеса, Марія, вчителька, кум, пастух, хлопець, секретар, Юрій, перекладач, уповноважена особа, посередник, економіст, громада, Леся, голова зборів, Петро Михайлович, Людмила Василівна, голова зборів, Олег, доповідач, пан директор, шановний президент компанії, Тетяна, високоповажний суддя, засновник фірми, редактор, вчитель, секретар, поштар, голуб, Володимир Олегович, дід, тато, татусь, бабуся, боєць, знавець, син, адміністратор, ректор Петренко Василь Олегович, директор Шульга Іван Іванович, керівник Ільїн Михайло Гнатович, бригадир Кузьменко Хома Лукич, президент Роцин Степан Федорович. Так студенти мають навчитися орієнтуватися в різних іменниках при утворенні від них кличного відмінка.

Коли первинний матеріал буде засвоєно, для виконання варто запропонувати завдання творчого характеру: наприклад, поєднати іменники (громадянин, пан, редактор, ректор, добродій, тітка, лікар, бібліотекар, вчитель), прикметники (милий, шановний, вельмишановний, високоповажний) з іменами та по батькові (Ігор Іванович, Марія Василівна, Олег Петрович, Любов Іванівна, Павло Григорович, Надія Якимівна, Сергій Володимирович, Марта Ярославівна), утворивши словосполучення у кличному відмінку та використавши їх у певних офіційних документах (листах, запрошеннях, оголошеннях тощо).

Пам'ятайте про позиційне чергування префіксів, прийменників та сполучників у/в, і/й, з-зі-із. Спочатку, студентам варто запропонувати прості вирази, де треба просто розставити потрібні літери, спираючись на засвоєні правила, наприклад: 1. До слова (і, й)де (і, й) прислів'я. 2. Не (у, в)чи плавати шуку, шука знає (у, в)сю науку. 3. Просивсь вовк (у, в) пастухи, а свиня (у, в) городники. 4. Жать (у, в) день душно, а (у, в)ночі кусають комарі. 5. (У, в) лісі був, а дров не бачив. 6. Лежачи, (і, й) сокира іржею візьметься. 7. Оправ його хоч (у, в) рами, а він (у, в)се такий самий. 8. Хто (у, в) роботі, той (і, й) (у, в) турботі. 9. Вік живи – вік (у, в)чись. 10. Як (у, в) лісі гукнеш, так (і, й) відгукнеться.

Коли студенти матимуть достатньо знань та навичок з теми, їм можна запропонувати складніше завдання: де необхідно не тільки поставити потрібну за правилами літеру, але й зробити це так, щоб не нашкодити загальному правопису та значенню слова. На-

приклад: 1. ...ечір. Діти ...же напилися чаю ... гуляють; старше, хлопчик років шести, сидить долі біля шафи ... уважно буде з цурпалочків хату (М.Коцюбинський). 2. Коло-систе море синіло під росою ... тьмяному світлі. Од свіжого подиху ранку злегка тремтіли жита, з рум'яного сходу линуло світло ... м'якими хвилями розпливалось між небом ... землею (М.Коцюбинський). 3. Розвели нас дороги похмурі, ... немає жалю ... гіркоти, Тільки часом ... тихій зажурі Випливаєш з-за обрію ти (В.Симоненко).

Таким чином, навчання перекладу студентів є надзвичайно важливою проблемою, оскільки вправність у перекладі має формуватися паралельно з розвитком мовних вмінь, знань та навичок. Під час викладання матеріалу необхідно пам'ятати, що матеріал треба подавати поступово, переходячи від простішого до складнішого, час від часу треба повертатися до засвоєного, повторювати його, приклади допомагають краще запам'ятати та зрозуміти матеріал. Не варто також фокусуватися виключно на професійних моментах мовлення, термінах, текстах, а спиратися і на загальномовний матеріал, літературні приклади, оскільки краще запам'ятовується цікавий матеріал, а загальна мовна ерудиція може стати у нагоді під час виконання суто професійних завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1150 від 21.12.2009 «Про затвердження програм навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)»» // <http://www.mon.gov.ua/?id=2>
2. Білик І.С. Україномовна підготовка та формування культури мови фахівців-економістів / Білик І.С., Юрова І.Ю. // Економіко-правова професійна освіта в умовах інноваційного середовища у вищих навчальних закладах. – Донецьк : ДонУЕП, 2008. – С. 183-227.
3. Єрмоленко С. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Єрмоленко, А. Мацько // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28-53.